

Л. С. КИНЄВА

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ НЕНАСИЛЛЯ У
СТУДЕНТІВ В УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ
ПРОСТОРІ**

Висвітлена сутність педагогічних умов формування цінностей ненасилля у студентів: застосування керованої рефлексії при організації роботи зі студентами; організація методичних лекторіїв і тренінгів з кураторами щодо формування цінностей ненасилля у студентів. Розвиток соціального інтелекту засобами написання творчих робіт у формі казки при організації навчально-виховної роботи зі студентами та вимоги щодо їх ефективного застосування в університетському освітньо-виховному просторі.

Ключові слова: цінності ненасилля, педагогічні умови, рефлексія, соціальний інтелект, куратор.

Л. С. КЫНЕВА

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТЕЙ
НЕНАСИЛИЯ У СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ
ПРОСТРАНСТВЕ**

Раскрыта сущность педагогических условий формирования ценностей ненасилия у студентов: применение управляемой рефлексии при организации работы со студентами; организация методических лекториев и тренингов с кураторами; развитие социального интеллекта средствами написания творческих работ в форме сказки при организации учебно-воспитательной работы со студентами и требования относительно их эффективного применения в университетском образовательно-воспитательном пространстве.

Ключевые слова: ценности ненасилия, педагогические условия, рефлексия, социальный интеллект, куратор.

L. S. KYNYEVA

**PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR NON-VIOLENCE VALUES FORMATION IN
STUDENTS IN UNIVERSITY EDUCATIONAL PROCESS**

In article the essence of pedagogical conditions of formation of values of a nonviolence at students is opened: application of an operated reflexion at the organisation of work with students; the organisation of methodical lecture halls and trainings with curators; development of social intelligence by means of a writing of creative works in the form of a fairy tale at organization teaching and educational work with students and requirements concerning their effective application in university obrazovatelno-educational space.

Key words: values of a nonviolence, pedagogical conditions, a reflexion, social intelligence, the curator.

Проблема виховання у молоді ненасилля є дуже актуальною в сучасному суспільстві, тому закономірно що вона привертає особливу увагу психологів, філософів, соціологів, юристів, педагогів. Це пояснюється тим, що зростає моральність та духовність особистості в Україні, та, відповідно, зростають спроби впливати на неї, шляхом використання різних проявів насилля для досягнення будь-якої мети заради власних, державних, національних чи групових корисливих цілей.

Духовність особистості, як зазначає Г. Шевченко, містить у собі гармонію, красу світу, моральні імперативи, єдність думок і почуттів [9, с. 3]. На думку автора, засвоєння особистістю системи духовних цінностей, якісного ставлення її до самої себе, природи, суспільства, власної діяльності, людей набуває особливого значення.

Залучення людей до скарбниці духовних цінностей – є необхідною умовою для досягнення основної мети духовного виховання – цілісного творчого розвитку особистості, що діє за законами свободи і ненасилля. Виховання духовних цінностей гармонізує і розвиває всі духовні здібності людини. У зв'язку з цим стає необхідним вирішення питань, пов'язаних з визначенням значущості та ролі вихованості ненасилля у студентів в університетському освітньо-виховному просторі з метою боротьби з насильством у суспільстві.

Вказані питання безпосередньо стосуються студентів, адже, на нашу думку, ненасилля має вплив на світогляд, рівень освіченості, можливості, досвід, переконання, духовні цінності і орієнтири, фізичний стан, життєвий стиль та багато інших чинників, які є вирішальними у формуванні ідентичності, унікальності й індивідуальності кожної професійно зорієнтованої і підготовленої особистості.

Проблема ненасилля над особистістю, її свідомістю і поведінкою неодноразово ставилася в ХХ ст. вітчизняними і зарубіжними дослідниками і діячами культури (Е. Балу, Р. Емерсон, М. Ганді, Л. Толстой, М. Реріх, М. Кінг та ін.).

Ненасилля як наукова і практична проблема розглядалася у працях І. Беха, А. Гусейнова, О. Калініної, В. Маралова, В. Сітарова та ін., що підтверджує актуальність питань, пов'язаних з проблемою унеможливлення насилля.

А. Гусейнов називає ненасилля особливою програмою, вперше сформульованого в євангельській заповіді, яка орієнтована на вирішення безнадійних, складних конфліктів і є альтернативою так званому справедливому насиллю [3, с. 73].

На думку І. Беха, ідея гуманістичної педагогіки охоплює все наше суспільство, особливо тих, хто причетний до сучасної освіти [1, с. 16]. Утвердження в ньому культури ненасильства виявилось дуже необхідним. Проте нині загальна ейфорія, пов'язана з цією проблематикою, змінилася на глибоке її осмислення (на рівні теорії, і на рівні освітньої практики), розуміння складності сутнісної трансформації сучасного освітнього процесу.

Підґрунтям формування ненасилля є необхідні теоретичні знання, джерело яких, у педагогіці, на думку М. Захарченко, – рефлексія [4, с. 47]. Рефлексія є предметом вивчення у різних сферах людських знань: філософії, методології, психології, акмеології, управлінні, педагогіці, ергономії, конфліктології та ін. Російські дослідники (Г. Андреева, К. Данилін та ін.) відзначають, що для більш глибокого розуміння рефлексії її необхідно розглядати не на діаді, а на більш складних організованих реальних соціальних групах, що об'єднані значимою спільною діяльністю.

У формуванні ненасилля у студентів університету значну роль відіграють куратори студентських груп. У «Глумачному словнику» С. Ожегова пояснюється, що куратор – це особа, котрій доручено спостереження за ким-небудь або чим-небудь [8, с. 277]. Куратор студентської академічної групи – це наставник і організатор, вихователь і консультант студентів. Він спрямовує виховну роботу групи, розвиває у студентів активність, самостійність, ініціативу, почуття відповідальності та зацікавленості в навчанні. Куратор постійно перебуває в діловому спілкуванні зі студентами групи, добре знає кожного з них, що надає йому можливість впливати як на колектив групи загалом, так і на кожного студента зокрема.

Володіння навичками вирішення проблем ненасильницьким шляхом у сфері особистісних, міжособистісних взаємовідносин та гуманне ставлення до навколишнього світу передбачає наявність в особистості розвиненого соціального інтелекту, що передбачає опанування необхідними знаннями і практичними вміннями, знаходження життєвого балансу та самовдосконалення. Все це дає змогу зібрати «мозаїку успішності» з класичної освіти та виховання, індивідуального досвіду та потенціалу особистості.

Метою статті є визначення сутності педагогічних умов формування ненасилля у студентів в університетському освітньо-виховному просторі.

Принциповою ідеєю рефлексії є її спротив будь-якому насильницькому впливу, спробам маніпулювання людською свідомістю та прагнення до самостійності. Рефлексія допомагає тому, що «внутрішні сили виступають основним резервом та побудником активності» [7, с. 60–61].

Щодо нашого дослідження, рефлексія є спонуканням до самопізнання, самоконтролю та самоаналізу власної внутрішньої психічної діяльності, психічних утворень і станів та однією з найважливіших характеристик особистості, адже вона допомагає розвивати моральні цінності, розкрити красу внутрішнього світу та самореалізуватися у суспільстві.

Під керованою рефлексією студентів ми розуміємо організований викладачем процес, що відбувається у свідомості студентів з метою розуміння ними самих себе, усвідомлення та оцінювання своїх дій і вчинків, переживань, емоцій, відчуттів і думок шляхом роздумів-відповідей на поставлені викладачем або студентом запитання.

Керована рефлексія щодо формування цінностей ненасилля трактується як цілеспрямований процес формування ненасильницького ставлення до соціуму, себе та навколишнього світу шляхом самостійної роботи над поглибленням, закріпленням знань студента, розвитку його аналітичних умінь щодо визначення змісту, сутності і структури цінностей ненасилля, які ґрунтуються на наукових доведеннях та особистісних критеріях.

На нашу думку, рефлексія є невід'ємною частиною всіх форм навчальних занять, особливо інтерактивного тренінгу: кожна вправа завершується обговоренням, в якому відрефлексовуються як почуття, що виникли в учасників під час вправи, так і дії, які вони виконували. Рефлексія дає можливість учасникам заняття:

- усвідомити те, чого вони навчилися;
- проаналізувати власний досвід, що допоможе чіткіше планувати подальшу особисту діяльність;
- оцінити свій рівень розвитку професійної компетентності і спланувати реальні кроки щодо його підвищення;
- порівняти своє сприйняття з думками, поглядами, почуттями інших та, можливо, скоригувати певні позиції;
- долучатися до рефлексії в реальному житті, усвідомлюючи свої дії та прогнозувати подальшу діяльність;
- використовувати одержану інформацію для аналізу особистого професійного зростання, обговорення на наступних заняттях, планування подальшої роботи;
- викладачам і учасникам відчувати себе єдиною командою, яка працює на єдиний, але особистісно значущий для кожного результат;
- викладачам – проаналізувати реакцію учасників тренінгу на навчання для внесення необхідних коректив.

Педагогічна рефлексія здійснюється у різних формах: індивідуальна робота, робота в парах чи групах, дискусії, письмова та усна форми. Вона завжди містить декілька елементів: фіксація того, що відбулось, визначення міркувань та почуттів щодо отриманого досвіду; плани на майбутній розвиток. Рефлексію варто проводити після найважливіших інтерактивних вправ (на навчальному тренінгу – після кожної вправи), після закінчення певного етапу навчання.

Однією з педагогічних умов формування цінностей ненасилля нами визначено застосування керованої рефлексії при організації навчально-виховної роботи зі студентами. В аспекті нашого дослідження у план роботи кураторів було введено проведення методичних лекторіїв щодо формування цінностей ненасилля у студентів за такими темами: «Етична диспозиція ненасильницького вирішення міжособистісних та суспільних конфліктів», «Насильницькі та ненасильницькі форми мовленнєвої комунікації» й проведено тренінг «Застосування керованої рефлексії при організації роботи кураторів зі студентами в університетському освітньо-виховному просторі». Куратор має бути інтелектуально розвиненою, духовно багатою людиною поінформованою щодо сучасних новітніх педагогічних досягнень, розуміти психолого-вікові особливості сучасної молоді, володіти педагогічною майстерністю.

При організації роботи з кураторами щодо формування цінностей ненасилля у студентів в університеті, на нашу думку, мають вплив такі чинники: а) внутрівузівське колективне оточення (створення цілісного соціально-психологічного простору); б) гуманне ставлення викладачів та студентів один до одного; в) робота зі студентами за межами вузу (організація і

проведення виховних заходів); г) зовнішній вигляд, імідж педагога; д) педагогічна майстерність викладачів та кураторів.

Педагогічна майстерність куратора дає змогу студенту піднятися на високий ступінь морального зростання. І. Зязюн, розглядаючи якісні параметри підготовки вчителя як основного критерію педагогічної майстерності стверджує: «Питання про педагогічну майстерність – це питання про якість «інструмента», тобто про людську якість педагога, про якість його життя, її відповідності проповідуваним людським ідеалам. На рівні досягнення майстерності виникає особлива властивість професійної діяльності, вираженої мірою здібності інтегруватися з будь-яким науково-практичним контекстом, будь-яким досвідом, будь-якою інформацією, перетворюючи її в джерело, засіб вирішення професійних задач і власного професійного зростання» [5, с. 292].

Педагогічній майстерності вчителя ще у братських школах (XVII ст.) надавалося вагомого значення, бо сутність учителя-майстра, індивідуальні та професійні якості наставника дітей вважалися висхідними чинниками його педагогічної підготовки.

Від учителя народної школи середини XIX ст. вимагалось володіння комплексом умінь і навичок для досягнення ним високого професійного рівня: комунікативна культура мовлення, увага, зовнішній вигляд, поведінка, самовладання, який би відповідав суспільним і культурно-освітнім вимогам минулих століть.

Ці вимоги мають своє актуальне значення для педагогів і в теперішній час, оскільки їх дотримання сприяє становленню професійної діяльності викладача як майстра своєї справи. Високий рівень загальної культури, вміння здійснювати професійно-педагогічну дію, володіння мовною комунікацією, зовнішньою та внутрішньою технікою, здатність до постійного самовдосконалення та саморозвитку особистості – одні з основних складових особистості сучасного педагога-майстра.

Використання рефлексії методом поставлених запитань та відповідей на них застосовувалися ще в XIX ст., що свідчить про обґрунтованість першої педагогічної умови: застосування керованої рефлексії при організації навчально-виховної роботи зі студентами та використання її під час наступної педагогічної умови – організації тренінгів та методичних лекторіїв з кураторами щодо формування у студентів цінностей ненасилля.

У ході проведення методичного лекторію для кураторів за темою «Етична диспозиція ненасильницького розв'язання міжособистісних та суспільних конфліктів» учасники одержували інформацію про типологію поведінкових реакцій людей (як студентів, так і колег), ненасильницькі стратегії та реагування щодо ставлення до інших. Шляхом ненасильницьких методів розвивали навички визначення проявів конфліктогенної поведінки особистості та застосовувати можливі альтернативні механізми/рішення, ситуацій, які програвалися та обговорювалися на лекторії; встановлювати довірливі взаєностосунки з оточуючими, змінювати власні стереотипні поведінкові моделі у професійної діяльності на більш гнучкі та комфортні із зарахуванням їх ефективності, що містить розв'язання задач «аналіз взаємодії» тощо.

У процесі проведення тренінгу «Застосування керованої рефлексії при організації роботи кураторів зі студентами в університетському освітньо-виховному просторі» учасники опановували знання про структуру цінностей ненасилля, типологію поведінкових реакцій людей (формування цінностей ненасилля за компонентами: ставлення до соціуму, до себе та до довкілля); стилі ефективної комунікації (вербальні та невербальні); особливості моделей спілкування; все що мало сприяти розвитку у кураторів уявлень про себе як про професіоналів, про професійно важливі якості особистості, професійного самовдосконалення шляхом вирішення задачі: (поглиблення у власне (Я)). Для ефективної роботи приймалися певні правила, яких дотримувалися під час проведення тренінгу. В набутті навичок формування цінностей ненасилля кураторами, рефлексивні запитання дозволяли усвідомити пережитий досвід життєдіяльності на ґрунті принципів цих цінностей.

Наступною педагогічною умовою був розвиток соціального інтелекту засобами написання творчих робіт у формі казки при проведенні навчально-виховної роботи зі студентами. Наявність соціального інтелекту сприяє з'ясуванню складностей та бар'єрів, які заважають у досягненні мети (чи навпаки – сприяють її досягненню) ненасильницьким шляхом.

Особистість усвідомлює те, до якого життя вона може прагнути, до життя пов'язаного з розвитком та здійсненнями, особистими та професійними бажаннями.

Розвинений соціальний інтелект дає можливість:

- навчитися встановлювати ефективні взаємовідносини з людьми та навколишнім світом (формування цінностей ненасилля щодо ставлення до соціуму, себе та довкілля);
- виробляти навички ставити запитання, на які даються відповіді (формування цінностей ненасилля щодо ставлення до себе);
- формувати власну успішну життєву позицію (формування цінностей ненасилля щодо ставлення до соціуму);
- навчитися трансформувати страхи у можливості (формування цінностей ненасилля щодо ставлення до соціуму, себе, довкілля);
- виробляти навички бачення у кожній людині її здатностей та потенціалу (формування цінностей ненасилля щодо ставлення до соціуму);
- навчитися досягати бажаної мети (формування цінностей ненасилля щодо ставлення до соціуму);
- розкрити власні здібності та таланти (формування цінностей ненасилля щодо ставлення до соціуму, себе, довкілля).

Відтак, соціальний інтелект дозволяє відповісти на запитання: «Що для мене важливо у цьому житті?» «Чого я хочу?» тощо. У контексті нашого дослідження соціальний інтелект пов'язаний зі спроможністю усвідомлювати ставлення до самого себе (упевненість у собі, самоповага, адекватна самооцінка, самоаналіз, самореалізація, управління стресовими ситуаціями), соціуму (толерантні міжособистісні взаємовідносини, позитивне сприйняття іншої людини, взаєморозуміння, співчуття, емпатія, здатність до адаптації) та довкілля (гуманне ставлення до природи, турбота, піклування).

Головними ознаками соціального інтелекту нами визначено:

- 1) вирішення проблемних ситуацій за допомогою таких інструментів: ефективних запитань, уважного слухання, інтуїції, навчання та знаходження життєвого балансу;
- 2) самостійне прийняття рішення;
- 3) підвищення життєвої мотивації;
- 4) мотивація самонавчання;
- 5) прагнення повного розкриття творчого потенціалу, самовдосконалення.

У процесі розвитку соціального інтелекту засобами написання творчих робіт у формі казки студенти самостійно формулювали свої цілі, стратегічно мислили та реалізовували найбільш вдалі з них. Відзначимо, що особливим у цьому процесі є те, що, навчившись мислити масштабно (долати зовнішні перепони), особистість може розвиватися й внутрішньо. У подальшому вона може самостійно коректувати свої життєві настановлення, визначати справжні цілі та реалізовувати те, що відклала до кращих часів.

У нашому дослідженні виокремлені такі педагогічні умови формування цінностей ненасилля у студентів в університетському освітньо-виховному просторі:

– застосування керованої рефлексії при організації роботи зі студентською молоддю є ефективною педагогічною умовою, бо саме шляхом запитань і відповідей, які мають використовуватися під час занять, лекцій, і виховних заходів, при засвоєнні та обговоренні отриманої інформації, вони надають можливість формувати цінності ненасилля у студентів;

– організація методичних лекторіїв з кураторами щодо формування цінностей ненасилля у студентів є необхідною педагогічною умовою, адже організація такої роботи певною мірою сприяє формуванню цих цінностей у студентів;

– розвиток соціального інтелекту засобами написання творчих робіт у формі казки при організації навчально-виховної роботи зі студентами надає можливість допомогти студентам «пережити» такі емоції та ситуації, з аналогами яких людина вже зустрічалася чи ймовірно зустріне у дійсності, допомагає значно розширити світосприйняття та способи взаємодії з навколишнім світом та іншими людьми ненасильницьким шляхом.

Подальшу роботу вбачаємо у розробці й експериментальній перевірці комплексної моделі формування цінностей ненасилля у студентів в університетському освітньо-виховному просторі, що ґрунтується на означених педагогічних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посібник / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Вопросы, которые от времени до времени, смотря по обстоятельствам, должен предлагать себе учитель народной школы // Русский педагогический вестник. – 1858. – № 1. – С. 73–74.
3. Гусейнов А. А. Понятия насилия и ненасиления / А. А. Гусейнов // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 72–81.
4. Захарченко М. В. Рефлексия в педагогике [Электронный ресурс] / М. В. Захарченко // Слово: православный образовательный портал. – Режим доступа: http://www.portal-slovo.ru/pedagogy/37918.php?ELEMENT_ID=37918.
5. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія / І. А. Зязюн. – К.; Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 608 с.
6. Качалов В. Рефлексия / Владимир Качалов [Электронный ресурс] // Психологический словарь // Мир психологии: информационный портал. – Режим доступа: <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=820>
7. Керекеша О. В. Формування оцінно-рефлексивної самостійності майбутніх економістів у процесі фахової підготовки: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Керекеша – Одеса, 2009. – 277 с.
8. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / Ожегов С. И. и Шведова Н. Ю. – 4-е изд., доп. – М. : ИТИ Технологии, 2003. – 944 с.
9. Шевченко Г. П. Духовність і цінності життя / Г. П. Шевченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. – Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2004. – Вип. 5. – С. 3–15.